

потребують комплексних наукових досліджень. Загальними напрямками таких досліджень з нашої точки зору можуть бути:

- розробка єдиного визначення оперативної і слідчої інформації;
- надання науково-обґрунтованої універсальної класифікації інформації, яка використовується в оперативно-розшуковій діяльності, дізнанні та слідстві;
- проведення наукових досліджень, спрямованих на удосконалення організаційно-тактичних основ використання оперативно-технічних засобів щодо збору та фіксації оперативної інформації;
- розробка сучасних правових основ та механізму впровадження в кримінальний процес оперативної інформації, отриманої з використанням оперативно-технічних засобів.

Список літератури: 1. Гришин И.И. Понятие информации. Логико-методологический аспект. М., 1973. 2. Винер Н. Кибернетика и общество: Пер. с англ./Под ред. Э.Я. Кольмана. М., 1958. 3. Урсул А.Д. Отражение и информация. М., 1973. 4. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная деятельность. М., 2000. 5. Бриллиэн Л. Наука и теория информации. М., 1960. 6. Законодавство України про інформацію //Бюллетень законодавства і юридичної практики України. №7, 1998. 7. Коган В.В. Человек в потоке информации. Новосибирск, 1981. 8. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация (проблемы теории и практики). М., 1976. 9. Хомколов В.П. О реализации информационного обеспечения при раскрытии неочевидных преступлений. М., 1981. 10. Пинкаренко І.Р., Юнаков М.М. Деякі проблеми інформаційно-аналітичної роботи апаратів кримінального пошуку //Актуальні питання оперативно-розшукової діяльності та боротьби з організованою злочинністю. Львів, 1997. 11. Практика уголовного сыска. Научно-практический сборник /Составитель А.Ваксян, М., 1999. 12. Никитин Е.П. Открытие и обоснование. М., 1998.

Надійшла до редколегії 19.03.2001р.

*С.П.Ланта,
ад'юнкт каф. криміналістики
Нац. ун-ту внутр. справ*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ТАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ НА ПОПЕРЕДНЬОМУ СЛІДСТВІ

Проблеми тактики використання судових експертиз при розслідуванні злочинів майже недосліджені у вітчизняній літературі, хоча, на нашу думку, правильне і своєчасне використання даних судових експертиз є однією з умов виконання завдань кримінального судочинства.

Основним елементом криміналістичної тактики є тактичний прийом. Під тактичним прийомом в літературі розуміється найбільш раціональний і ефективний спосіб дій при організації і плануванні розслідування, підготовки і проведення окремих процесуальних дій, а також вибір особою, яка проводить розслідування, визначеної лінії поведінки [1, с.453]. Важко погодитись з О.М. Васильєвим, який визначає тактичний прийом як рекомендацію, розроблену на основі спеціальних наук (логіки, психо-

логії і т.п.) [2, с.33]. Тобто, продовжуючи його думку, можна сказати, що прийом – це рекомендація найбільш раціонального і ефективного способу дій. Однак за визначенням, прийом – це саме спосіб виконання або здійснення чого-небудь, певний захід для досягнення якоїсь мети [3].

Що стосується судових експертиз, то тут також є свої найбільш раціональні та ефективні тактичні прийоми використання інформації, отриманої в результаті їх проведення. Ми вважаємо, що в тактичному плані експертні висновки при розкритті та розслідуванні злочинів можна використовувати з метою:

- висунення та перевірки версій – як безпосередньо, так із урахуванням доказів, які вже є у розпорядженні слідчого;
- прийняття організаційних або процесуальних рішень слідчим ;
- одержання нових доказів та перевірки доказів, які вже є у розпорядженні слідчого, усунення протиріч між доказами;
- формування комплексів доказів;
- подолання протидії розслідуванню.

Як відомо, одною з підстав **висунення версій** є фактичні дані, отримані в ході розслідування по кримінальній справі. Різновидом джерел отримання фактичних даних є висновок експерта. Так, встановлення техніко-криміналістичною експертизою друкарського способу виготовлення підроблених документів дозволяє висунути версію про місце знаходження обладнання і особи злочинців. **Перевірка версій** здійснюється шляхом виведення з них слідств і встановлення наявності або відсутності фактів, що складають ці слідства. Використовувані в цих цілях докази, отримані за допомогою судових експертиз, можуть підтверджувати або спростовувати версію, або служити підставою для її коригування. Наприклад, позитивний висновок судово-балістичної експертизи про ідентифікацію зброї, з якої вистріляні дві кулі, вилучені з різних місць полів, підтверджує версію про використання одної і тієї ж зброї при вчиненні різних злочинів і, непрямо, одними й тими ж злочинцями. Спростування версії потребує висунення іншої версії, коригування версії - внесення відповідних змін або уточнень її змісту. Процес використання в цих цілях доказів повторюється доти, поки істина в справі не буде встановлена [4, с.273].

Що стосується **прийняття рішень** слідчим, то їх підставами може бути інформація, отримана експертним шляхом. Наявна доказова інформація обґрунтовує проведення слідчих дій або оперативних заходів та є для них вихідною. Так, за наявності інформації про проникнення у приміщення за допомогою знаряддя з визначеними характеристиками, які встановлені судово-трасологічною експертизою, слідчий може прийняти рішення про проведення обшуку за місцем мешкання підозрюваного, з метою відшукання знаряддя злочину. За наявності кількох підозрюваних та висновку дактилоскопічної експертизи про те, що на місці злочину виявлені пальцеві відбитки одного з них, слідчий може прийняти рішення про черговість допитів підозрюваних з метою отримання правдивих показань.

Одержання нових доказів та їх перевірка досягається шляхом проведення слідчих дій та подальшого співставлення отриманих результатів з інформацією, яка отримана в ході проведення судово-експертного дослідження.

Так, результати відтворення обстановки та обставин події, проведеної з метою перевірки показань обвинувачуваного про те, як ним були спричинені ушкодження потерпілому (використане знаряддя, способи нанесення ударів, їх кількість і т.д.), зіставляються з висновками судово-медичної експертизи потерпілого. Збіг отриманих результатів буде свідчити про те, що подія відбувалася саме так, як вказує обвинувачуваний.

Під **формуванням комплексів доказів** ми розуміємо систематизацію різних доказів стосовно окремих обставин справи, які підлягають встановленню. Наприклад, факт перебування обвинувачуваного в певному місті підтверджується показаннями свідків, показаннями самого обвинувачуваного, результатами відтворення обстановки та обставин події, а також результатами дактилоскопічної експертизи. В цьому випадку результати експертизи є складовою частиною комплексу доказів, які встановлюють і підтверджують обставину, необхідну для досягнення об'єктивної істини по справі.

Проблема використання доказів для подолання протидії розслідуванню досить повно розглянута в літературі [4]. Однак, використання саме експертних висновків з цією метою майже не висвітлене. В контексті нашої статті розглянемо такі сторони протидії розслідуванню, як утаювання інформації про злочин, знищення слідів злочину, маскування інформації з боку підозрюваних та обвинувачуваних. Так, використання наявних доказів в цілях встановлення факту утаювання інформації про злочин або носіїв такої інформації полягає в аналізі їх змісту, що дозволяє зробити висновок про існування джерел доказів або предметів, що приховуються та можуть бути речовими доказами, цінностей і грошей, нажитих злочинним шляхом (зокрема, рух грошових коштів та факт їх розкрадання можуть бути встановлені за допомогою судово-бухгалтерської експертизи).

Встановлення факту знищення слідів злочину, окрім показань осіб, що особисто знищували сліди, були присутні при знищенні, або яким про це відомо з достовірного джерела, може здійснюватись в результаті вирішення експертизою ситуалогічних або діагностичних задач. Так, наприклад, встановлення експертом факту наявності заточення ріжучої частини інструмента після використання його в якості знаряддя злочину, виправлення цифр у відомості на отримання заробітної плати з менших значень на більші, використовується як доказ спроби знищити сліди злочину.

Встановлення факту маскування інформації або її носіїв, також можуть здійснюватись за допомогою експертних висновків. Так, висновок судово-медичного експерта по дослідженню шрамів, рубців, інших фальсифікованих особливих прикмет і т.п. підтверджують факт зміни зовнішності суб'єкта злочину.

Встановлення хибності інформації, у першу чергу, стосується використання доказів для викриття в неправдивих свідченнях осіб, що дають явно невірні показання або роблять явно неправдиві заяви. Так, наприклад, комплексною судово-медичною та судово-трасологічною експертизою було встановлено, що колото-різані пошкодження на пальті, піджаку, сорочці, майці та тілі потерпілого були не одномоментними, а мали різний механізм виникнення. Цим висновком була спростована заява потерпілого про нанесення йому одного удару ножем під час нападу злочинця з ціллю пограбування. Ознайомившись з висновком експертизи, він був вимушений зізнатися у інсценуванні злочину, оскільки розтратив державні кошти і таким чином хотів уникнути покарання.

Тактичні прийоми по використанню інформації, отриманої експертним шляхом, застосовуються на різних стадіях проведення слідчих дій:

а) підготовка до проведення. Перш за все слідчим, поряд з задачами самої слідчої дії, визначається і мета застосування тактичного прийому, яка може відбиватися в плані слідчої дії. Оскільки момент пред'явлення обвинувачуваному матеріалів експертизи (ст.202 КПК України) в законі не вказаний, слідчий визначає, чи пред'являти матеріали експертизи обвинувачуваному паралельно з основною слідчою дією (наприклад, під час допиту), чи в тактичних цілях варто використати лише інформацію, яка міститься у висновку експерта, а безпосередньо з результатами експертизи ознайомити обвинувачуваного пізніше. Вирішуються питання пов'язані з визначенням моменту проведення тактичного прийому: цей момент розраховується з урахуванням можливого розвитку слідчої ситуації, лінії поведінки обвинувачуваного (підозрюваного);

б) проведення. Тактичний прийом проводиться згідно плану слідчої дії, з урахуванням конкретної слідчої ситуації та лінії поведінки обвинувачуваного (підозрюваного);

в) оцінка результатів. На цій стадії слідчий визначає, наскільки тактичний прийом себе виправдав, тобто наскільки повно вирішив завдання, які він повинен був виконати та наскільки сприяв досягненню об'єктивної істини по справі в цілому.

Щодо загальних умов застосування та вимог до тактичних прийомів, то цій проблемі, на нашу думку, присвячено досить уваги в літературі [2, 5, 6, 8], і якихось особливих умов та вимог саме до тактичних прийомів використання інформації, яка міститься в експертних висновках немає.

Найбільш частіше вказані тактичні прийоми застосовуються при проведенні допиту, очної ставки, обшуку, відтворенні обстановки та обставин події.

Так, при проведенні допиту слідчий може продемонструвати обвинувачуваному можливість об'єктивного встановлення істини, шляхом роз'яснення можливостей судових експертиз, переліку питань, які можуть бути вирішені за допомогою експертизи та указання на ознаки потенційних об'єктів експертизи. Таким чином можна схилити обвинувачуваного до дачі правдивих показань ще до призначення експертизи, що

буде сприяти найшвидшому встановленню фактів, які мають значення для розслідування. Потім висновок експерта буде служити засобом перевірки іншого доказу – показань обвинувачуваного.

Виходячи з обставин, що склалися, слідчий може зафіксувати в протоколі показання обвинувачуваного, намагаючись отримати якнайбільш деталізовану інформацію і тільки після цього ознайомити його з висновками експертизи, які спростовують показання обвинувачуваного і викривають в дачі неправдивих показань або приховуванні якихось фактів [7, с.133]. Можливі випадки, коли обвинувачуваного доцільно спочатку ознайомити з висновками експерта, а потім допитати з цього приводу. В деяких випадках, можна об'єднати ознайомлення обвинувачуваного з висновками експерта з таким тактичним прийомом, як демонстрація речових доказів [9, с.179]. При цьому слідчий повинен дуже ретельно спланувати допит, визначити коли, та в якій послідовності використати наявну інформацію та речові докази для досягнення найбільшого ефекту.

Проводячи очну ставку слідчий використовує дані судової експертизи для підсилення ефекту показань особи, свідчення якої він вважає правдивими.

Безумовно, інформація, отримана від судового експерта, використовується і при плануванні і проведенні такої слідчої дії, як обшук. Наприклад, під час огляду міста вчинення розбійного нападу був виявлений клапоть матерії, який не належав одержі потерпілого. Цей клапоть був направлений для експертного дослідження, під час якого було встановлено тип матерії та вид одержі, частиною якої він був. При встановленні підозрюваного слідчий прийняв рішення про проведення обшуку за місцем його мешкання і, крім іншого, орієнтувався на пошук відповідної одержі з тими чи іншими пошкодженнями, або зі слідами усунення пошкоджень. При позитивному результаті обшуку у слідчого з'явився новий доказ причетності підозрюваного до вчинення розслідуваного злочину.

Подібне відбувається і при відтворенні обстановки та обставин події. Слідчий, який мав дані трасологічної експертизи про механізм зламу, запропонував обвинувачуваному показати, як той проникнув до приміщення. За результатами цієї слідчої дії був допитаний експерт, який підтвердив, що механізм руйнування перешкоди відповідає діям, які були продемонстровані обвинувачуваним.

Враховуючи вищевказане, проблеми тактики використання судових експертиз на попередньому слідстві потребують подальшого вивчення та розробки конкретних рекомендацій щодо окремих слідчих дій.

Список літератури: 1. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика / Под ред. проф. Р.С. Белкина. М., 1999. 2. Васильев А.Н. Следственная тактика. М., 1976. 3. Новый тлумачний словник української мови у 4-х томах. Том 3. К., 1998. 4. Белкин А.Р. Теория доказывания. М., 1999. 5. Криминалистика / Под ред. проф. Р.С. Белкина. М., 1986. 6. Справочная книга криминалиста / Под ред. проф. Н.А. Селиванова. М., 2000. 7. Давыдов Г.П., Пригузова В.А., Шевченко В.И. Тактика следственных действий / Под ред. д.ю.н.

М.П. Шаламова. М., 1959. 8. Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. Х., 1995. 9. Марков А.Я. Об использовании заключений экспертов при допросе лиц, совершивших тяжкие преступления / Вопросы криминологии и криминалистики. Караганда, 1977.

Надійшла до редколегії 14.03.2001р.

*М.О. Головецький,
викладач каф. криміналістики
Нац. ун-ту внутр. справ*

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРЯМОГО ПІД ВІЗНАННЯ

Становлення і зміцнення України як правової демократичної держави, формування на її теренах повноцінного громадянського суспільства неможливе без суттєвого поліпшення діяльності всіх державних структур, в тому числі правоохоронних органів. Суспільство вимагає від своїх правоохоронців наведення порядку, ефективної боротьби зі злочинністю, особливо з її проявами в організованих формах. Основною складовою такої діяльності є слідча. Як справедливо зазначає академік О.М.Бандурка, - "... в центрі такої боротьби стоїть слідчий, призначений законом забезпечити притягнення до відповідальності винуватих у скоєнні злочинів і захистити від злочину законні інтереси особи і держави" [1, с.7].

Розкриття і розслідування злочинів обґрунтовано відносять до одного з специфічних і складних видів суспільної діяльності, оскільки вона здійснюється у строгій відповідності до норм Конституції, кримінально-процесуального законодавства та інших нормативних актів, а також тактичних рекомендацій, які розроблені на підставі законів і передової правозастосовчої практики.

У сучасному кримінальному процесі найбільш поширеними засобами збирання доказів є слідчі дії, серед яких пряме підтвердження для визнання є важливим процесуальним засобом встановлення тотожності об'єктів за їх ідеальними відображеннями. Таким чином, вона є одним із ефективних процесуальних засобів отримання доказової інформації під час розслідування кримінальних справ.

За результатами проведеного нами дослідження¹ пряме підтвердження для визнання застосовують у кожній третій кримінальній справі. На нашу думку, ефективність цієї слідчої дії могла би бути набагато більшою. Адже процес скоєння кожного злочину супроводжується утворенням різноманітних слідів на предметах матеріального світу та у свідомості людей. Завдання слідчого полягає в тому, щоби виявити такі сліди.

¹ Під час дослідження нами вивчено і узагальнено біля 400 кримінальних справ, що розглянуті районними судами м. Харкова та інших регіонів України.